

ضرورت گفتمان سازی در حوزه پیشگیری از وقوع جرم

• دکتر سهیلا صادقی فسایی
کارشناس ارشد سید مرتضی موسوی

چکیده

یکی از مهم ترین اتفاق هایی که در دهه های اخیر و پس از دوره ای که به دوره «چرخش زبانی» معروف است، در حوزه های فلسفی، روان شناسی، جامعه شناسی، علوم سیاسی و... افتاد، اهمیت یافتن مفهوم «زبان» در شناخت و تبیین واقعیت های اجتماعی است. بدین معنا که زبان نه تنها در برش واقعیت بی طرف نیست، بلکه در نمود و ساخت واقعیت ها نیز تأثیرگذار است. این رویکرد بیش از همه در آثار اندیشمندان مربوط به حوزه گفتمان مطرح شده است که گفتمان را حاصل مطالعه زبان به عنوان یک پدیده اجتماعی یا رویکرد جامعه شناختی به مقوله زبان می دانند و بر این امر دلالت دارد که متن امری اجتماعی است که در خلال روابط اجتماعی و نه بیرون و مستقل از آن تکوین پیدا می کند و در تولید و تغییر و بازتولید اُبژه های زندگی اجتماعی سهیم است. در این مقاله ضمن بحث و بررسی در معنا و مفهوم گفتمان و پرداختن به برخی از نظریه های مربوط به گفتمان، به اهمیت و ضرورت شکل گیری گفتمان پیشگیری از وقوع جرم، در پیش برد اهداف پیشگیرانه معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم قوه قضاییه پرداخته شده است.

کلمات کلیدی: پیشگیری از وقوع جرم، گفتمان پیشگیری، فوکو، لاکلو و موف

• مقدمه و بیان مسأله

یکی از موضوعات بسیار مهم و حیاتی در حوزه پیشگیری از وقوع جرم که تاکنون مورد توجه جامعه علمی و دانشگاهی و سازمان‌های متولی قرار نگرفته و اهمیت آن ناشناخته مانده است، لزوم شکل‌گیری «گفتمان و ادبیات پیشگیری» در جامعه است و فقدان چنین گفتمانی در جامعه ما باعث شده بخش مهمی از افراد جامعه و به خصوص مدیران و مسئولان، به اهمیت و جایگاه برنامه‌های پیشگیرانه توجه و باور قلبی چندانی نداشته باشند و این در حالی است که اگر تا کنون یک گفتمان قوی در این رابطه شکل گرفته بود، آنگاه ضرورت اقدام و برنامه‌ریزی‌های مربوط به پیشگیری، به یک خواست عمومی و فراگیر تبدیل می‌شد و مسیر تحقق اهداف پیشگیرانه در کشور، بسیار هموارتر از قبل می‌شد و ریل‌گذاری بهتری در این زمینه صورت می‌گرفت و همچنین اهمیت و جایگاه پیشگیری از وقوع جرم را در بین مدیرانی که اعتقاد چندانی به چنین فعالیت‌هایی ندارند، نهادینه می‌کرد.

اگر ما در جامعه خودمان شاهد آن هستیم که پیشگیری در روزنامه‌ها، مطبوعات و خبرگزاری‌ها و همچنین اخبار، فیلم، نشست‌های تخصصی و... که از صدا و سیما پخش می‌شود، جایگاهی ندارد و در بین این همه حجم اطلاعات و آن هم در عصری که از آن به عنوان عصر «انفجار اطلاعات» یاد می‌کنند، مفهوم پیشگیری و مباحث مربوط به آن، نتوانسته مورد توجه اصحاب رسانه، مدیران و شهروندان قرار گیرد و به یک دغدغه عمومی و فراگیر تبدیل شود، یکی از مهم‌ترین علت‌های چنین خلأ موجود را باید در نبود گفتمان پیشگیری جستجو کنیم.

علاوه بر این، طی بررسی‌هایی که توسط اینجانب در ماه‌های اخیر نسبت به ۳۰۵۱ خبری که توسط رابطین محترم رسانه‌ای مراکز و استان‌ها در سال ۱۳۹۵ انجام شد در سایت معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم قوه قضاییه بارگذاری شد، نتایج به دست آمده حاصل از این بررسی نشان می‌دهد که ما در این حوزه به شدت با «بحران مخاطب» روبرو هستیم به طوری که تعداد بازدید حدود ۵۰ درصد از خبرهای برخی از استان‌ها، فقط یک بار بوده است و این بدین معناست که به جز خود رابط محترم رسانه‌ای آن استان، هیچ فرد دیگری آن خبر را مشاهده نکرده است.

به عبارت دیگر، نه تنها شهروندان عادی، بلکه حتی خود همکاران ما در معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم استان‌ها نیز تمایلی به مطالعه خبرهایی که مربوط به معاونت خودشان بوده، ندارند. همچنین بررسی‌هایی که بر روی خبرها و مصاحبه‌های مربوط به مدیران کل محترم مرکز، مدیران کل محترم دادگستری استان‌ها و همچنین معاونین محترم اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم استان‌ها صورت گرفت، گویای این واقعیت تلخ است که اولاً ما هیچ‌گونه ادبیات مشترکی بین این مصاحبه‌ها نمی‌بینیم و به عبارت دیگر: «گفتمان و ادبیات پیشگیری، حلقه مفقوده تمامی این مصاحبه‌هاست»؛ و اصولاً این همه خبرهای منتشر شده و با این همه حجم گسترده، به لحاظ مفاهیم و ادبیات مربوط به حوزه پیشگیری، بسیار فقیر به حساب می‌آید و ما یک ادبیات مشترک در بین مدیران حوزه پیشگیری نمی‌بینیم که خلأ چنین گفتمانی، تاکنون مشکلات فراوانی را در پیشبرد اهداف پیشگیرانه و تبدیل آن به یک خواست عمومی به همراه داشته

است و برای اینکه بتوانیم در این حوزه موفق عمل کنیم و مسیر ناهموار را به یک مسیر هموار و ریل‌گذاری شده تبدیل کنیم، نیازمند یک گفتمان قوی پیشگیری از وقوع جرم هستیم.

• مبانی نظری گفتمان

کاربرد وسیع کلمه «گفتمان» در سال‌های اخیر، نشان‌دهنده اهمیت آن در مباحث مختلف است و به دلیل اهمیت یافتن پژوهش‌های میان‌رشته‌ای و نقش «تحلیل گفتمان» در تحلیل موضوعات متنوع اجتماعی، توجه به آن اهمیت مضاعف یافته است و بر همین اساس واژه گفتمان امروزه حجم عظیمی از مطالعات در حیطه‌های مختلف علوم اجتماعی، زبان‌شناسی، انسان‌شناسی و ارتباطات اجتماعی را به خود اختصاص داده است (مک دانل، ۱۳۸۰ به نقل از باقری ده آبادی، ۱۳۹۶: ۸۵). این نظریه با الهام از نظریه سوسور بر اهمیت زبان در بازنمایی و بازسازی جهان اجتماعی تأکید می‌کند. نقطه شروع رویکردهای تحلیل گفتمان، همان ادعای فلسفه زبانی ساختارگرا و پسا ساختارگراست، یعنی این‌که دسترسی ما به واقعیت همواره از طریق زبان است. ما به کمک زبان، بازنمایی‌هایی از واقعیت خلق می‌کنیم که به هیچ بازتابی از یک واقعیت از پیش موجود نیستند، در حقیقت زبان، در برساختن واقعیت نقش دارد. این بدان معنا نیست که واقعیتی وجود ندارد. معانی و بازنمایی‌ها اموری واقعی‌اند. پدیده‌های فیزیکی نیز وجود دارند، اما صرفاً از طریق گفتمان معنا پیدا می‌کنند (یورگنسن و فیلیپس ۱۳۸۹: ۲۹) و نکته مهم این است که جهان محصول رقابت بین گفتمان‌ها است. بر اساس این نظریه، گفتمان‌ها ابتدا شروع به معنا دهی می‌کنند و سپس بر اساس این نظام معنایی به وجود آمده به بازسازی فضای اجتماعی می‌پردازند (قوام و اسدی، ۱۳۹۴: ۱۲).

بدین ترتیب، زبان صرفاً مجرایی نیست که اطلاعات مربوط به وضعیت روحی و رفتار یا واقعیت‌های مربوط به جهان خارج را از طریق آن با یکدیگر در میان بگذاریم. برعکس، زبان «دستگاهی» است که خلق می‌کند و در نتیجه جهان اجتماعی را می‌سازد. در عین حال، هویت‌های اجتماعی و روابط اجتماعی را نیز به وجود می‌آورد. به این معنا که تغییر در گفتمان، وسیله‌ای است برای تغییر جهان. کشمکش در سطح گفتمان، موجب تغییر و نیز بازتولید واقعیت اجتماعی می‌شود (یورگنسن و فیلیپس ۱۳۸۹: ۳۰).

فوکو کلیه موضوعات علوم انسانی را ساخته و پرداخته گفتمان می‌داند ... بنابراین گفتمان‌ها سازنده دانش هستند. علاوه بر این گفتمان‌ها مشخص می‌کنند که در یک جامعه خاص و در یک لحظه خاص چه چیزی اخلاقی، اجتماعی و قانونی است و چه چیزی غیرقانونی است؛ یعنی گفتمان‌ها، سازنده هنجارها هم هستند. فوکو (۱۹۷۱) به این دلیل به گفتمان توجه داشت که معتقد بود گفتمان‌ها نقشی مهم در تولید معنا، سوزگی و شناخت ایفا می‌کنند. (متقی و روشنایی، ۱۳۹۰: ۲۷)

فوکو گفتمان را این‌گونه تعریف می‌کند: «گفتمان مجموعه‌ای از ایده‌ها، مفاهیم و باورهای مرتبط با یکدیگر است که به عنوان جهان بینی مقبول در یک جامعه رسمیت می‌یابد و چارچوبی قدرتمند برای فهم و عمل اجتماعی را شکل می‌دهد.» گفتمان یک چارچوب و نظام است که از ایده‌ها و مفاهیم و باورهای درست ساخت انسان‌ها شکل می‌گیرد اما انسان‌ها خود از آن آگاه نیستند و برایشان ناشناخته است. این

محصول ناشناخته پس از ساخته شدن، بر ذهن و ضمیر و اندیشه آنان حاکم می‌شود و به قالبی تبدیل می‌گردد که اندیشیدن تنها در آن امکان پذیر است (مسعودی، ۱۳۸۶: ۴۰۲)

بر اساس نگرش فوکو، گفتمان نه تنها بزرگ‌تراز زبان است، بلکه کل حوزه اجتماع را در بر می‌گیرد و نظام‌های حقیقت را بر سوژه‌ها یا فاعلان اجتماعی تحمیل می‌کند.

نظریه گفتمانی ارنستو لاکلو و شانتال موف بر آن است تا از همه امور اجتماعی برداشتی گفتمانی ارائه دهد. از دیدگاه این نظریه، گفتمان امور اجتماعی به مثابه ساخت‌های گفتمانی قابل فهم‌اند. در واقع، همه پدیده‌های اجتماعی را می‌توان با ابزارهای تحلیل گفتمانی تحلیل و بررسی کرد. از نظر ارنستو لاکلو و شانتال موف، هدف نظریه گفتمان، فهم امر اجتماعی است به مثابه برساختی اجتماعی. با استفاده از ابزارهای گفتمانی می‌توان هر پدیده اجتماعی را تحلیل کرد. آن‌ها در تحلیل گفتمان انتقادی^۱ به نقش فعال گفتمان در ساختن جهان اجتماعی تأکید می‌کنند. (یورگنسن و فیلیپس ۱۳۸۹: ۲۶)

گفتمان انتقادی، اساساً به بررسی مسائل مهم اجتماعی علاقه‌مند و راغب است و می‌کوشد که از طریق گفتمان درک بهتری از آن‌ها ارائه دهد.

• اهمیت و ضرورت شکل‌گیری گفتمان پیشگیری

• یکی از ویژگی‌های بارز گفتمان‌ها، اقناع مخاطبان است که نمونه بارز آن را ما در ایام انتخابات و به خصوص انتخابات ریاست جمهوری شاهد هستیم مبنی بر این‌که هر کدام از نامزدهای ریاست جمهوری که بتواند گفتمان قوی و قابل‌باورتری ارائه دهد و طرفداران زیادی را در زیر چتر چنین گفتمانی جمع نماید، برنده انتخابات خواهد بود و بر همین اساس، اگر می‌خواهیم مشارکت شهروندان عادی را به سوی فعالیت‌های پیشگیرانه جذب کنیم، نیازمند یک گفتمان پیشگیری قوی هستیم تا خود شهروندان نیز به این باور قلبی برسند که هرگونه اقداماتی در حوزه پیشگیری، در نهایت به نفع خود شهروندان خواهد بود و منجر به بهبود کیفیت زندگی‌شان خواهد شد.

• شکل‌گیری یک گفتمان قوی پیشگیری علاوه بر دخیل کردن شهروندان عادی در برنامه‌های حوزه پیشگیری، می‌تواند اهمیت و ضرورت اقدامات پیشگیرانه را در بین تمامی مدیران و مسئولان سازمان‌های دخیل نیز نهادینه کند و از ظرفیت تمامی آن‌ها برای تحقق اهداف و اجرایی کردن برنامه‌های خود نهایت استفاده را ببرد. چون همان‌گونه که مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) فرموده‌اند: «پیشگیری یک امر فرا قوه‌ای است.» و این بدین معناست که هیچ سازمان و ارگانی به تنهایی نمی‌تواند از عهده فعالیت‌های وسیع و گسترده پیشگیری برآمده و از این آزمون سخت موفق بیرون بیاید و اگر ما بخواهیم در این زمینه موفق عمل کنیم و به اهداف خود که کاهش جرایم و آسیب‌های اجتماعی در جامعه است، برسیم، به شدت نیازمند مشارکت و همکاری تمامی ارگان‌ها و سازمان‌های دخیل در این رابطه هستیم.

• شکل‌گیری گفتمان پیشگیری می‌تواند جامعه علمی و دانشگاهی را نیز به حوزه پیشگیری حساس

نماید و طرح‌های پژوهشی و پایان‌نامه‌ها را نیز به سمت وسوی پیشگیری سوق دهد و همچنین مشارکت دانشگاه‌ها در این زمینه باعث می‌شود تا تدوین برنامه‌های این معاونت، برگرفته از یافته‌ها و نتایج پژوهشی بوده و نیاز جامعه باشد و در نتیجه اثربخشی برنامه‌ها را نیز افزایش دهد و به عبارت دیگر، بُعد علمی معاونت را نیز بیش از پیش تقویت نماید؛ چون همان‌گونه که مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) فرموده‌اند: «پیشگیری از وقوع جرم یک موضوع کاملاً علمی است»

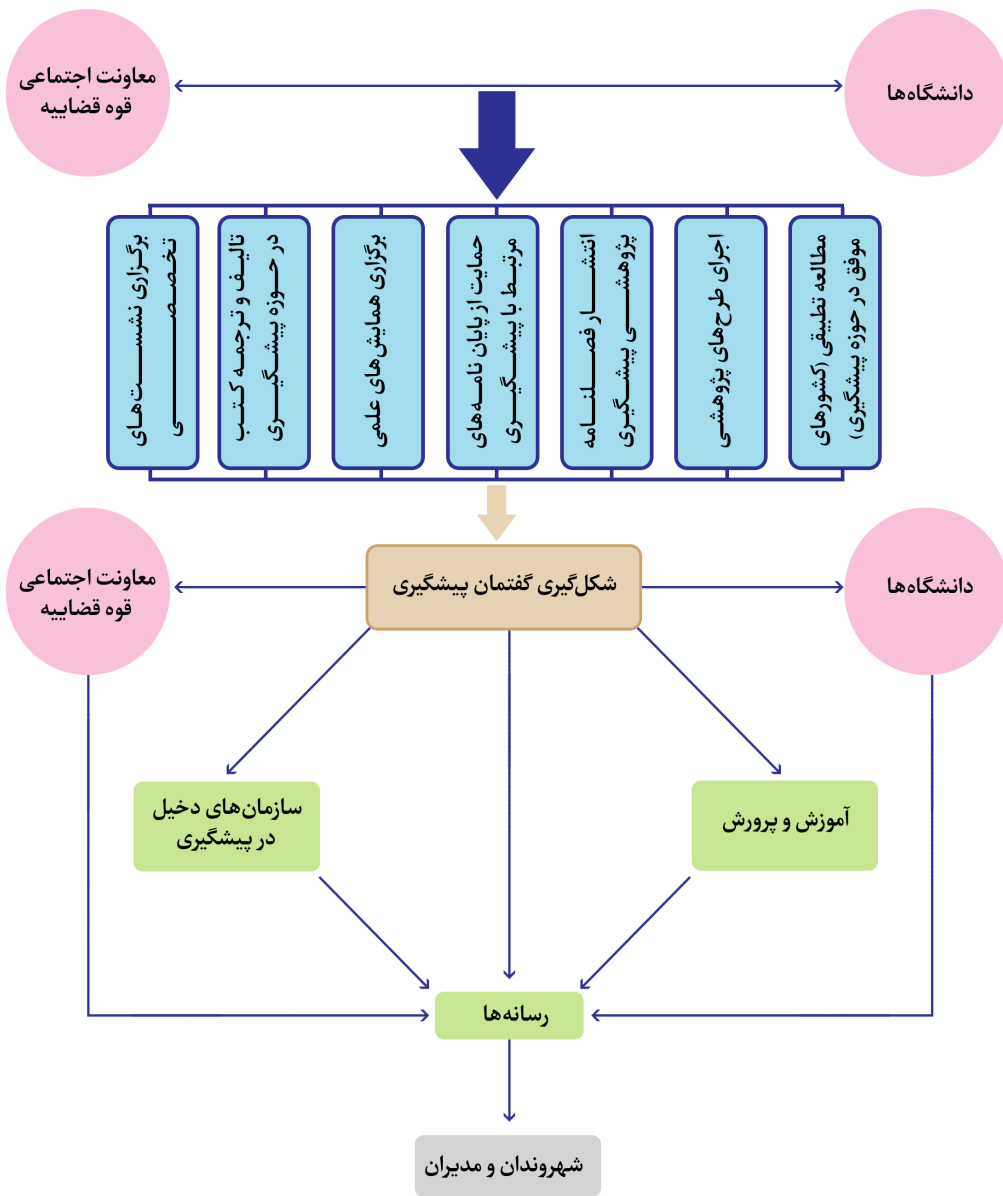
- شکل‌گیری گفتمان پیشگیری می‌تواند سازمان‌های مردم‌نهاد را نیز نسبت به حوزه پیشگیری، حساس‌تر نموده و آن‌ها را نیز درگیر فعالیت‌ها و اقدامات پیشگیرانه نماید چون این سازمان‌ها پتانسیل و ظرفیت‌های بسیار فراوانی دارند و به خاطر ارتباط تنگاتنگی که با بدنه اجتماعی و شهروندان عادی دارند، می‌توانند نقش بسیار مهمی در حوزه پیشگیری ایفا کنند.

- با شکل‌گیری گفتمان پیشگیری، به جای اینکه معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم قوه قضاییه بخواهد در بسیاری از حوزه‌ها نقش اجرایی داشته باشد، می‌تواند نقش مطالبه‌گری را با جدیت و با قدرت دنبال کند. به عنوان مثال به جای اینکه بخواهیم در حوزه‌های مختلف مربی تربیت کنیم، این امر را از نهادهایی همچون دانشگاه و آموزش و پرورش مطالبه‌گری می‌کنیم که اتفاقاً هم تخصص و هم وظیفه ذاتی و قانونی‌شان است.

- اگر گفتمان پیشگیری شکل بگیرد، رسانه‌ها و به خصوص صدا و سیما می‌تواند از طریق ساخت فیلم‌ها و سریال‌های تلویزیونی و یا از طریق پخش برنامه‌هایی چون مناظره‌ها، نشست‌های تخصصی و... پیشگیری را به درون خانواده‌ها بکشاند و آنان را نیز نسبت به این موضوع حساس‌تر کند.

● فرایند تولید گفتمان پیشگیری

با توجه به این که، مقوله گفتمان یک امر تخصصی است لذا برای تولید و شکل‌گیری آن، نیازمند افراد متخصص و صاحب نظر در این حوزه هستیم که لازمه آن، تشکیل یک اتاق فکر در این زمینه است. همچنین این ظرفیت، بیش از هر ارگان و سازمان دیگری، در دانشگاه‌ها فراهم بوده و این ظرفیت را دارند که بتوانند به شکل‌گیری چنین گفتمانی به معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم و از طریق برگزاری نشست‌های علمی و تخصصی و... که در مدل (۱) ارائه شده، کمک نمایند. اگرچه باید اذعان کرد که این مدل، یک مدل خام و ابتدایی بوده و می‌تواند دارای ایرادهایی اساسی نیز باشد که به کمک صاحب‌نظران و متخصصان این حوزه می‌توان آن را غنی‌تر و کاربردی‌تر ساخت.

مدل (۱): فرآیند تولید و ترویج گفتمان پیشگیری از وقوع جرم

«رهیافت»

همان گونه که در بحث نظری مربوط به گفتمان مطرح شد، زبان نقش بسیار مهمی در برجسته کردن یک واقعیت و یا نادیده گرفتن و کم اهمیت جلوه دادن آن دارد و به کمک گفتمان، می توان هر مقوله اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و... را به یک خواست و دغدغه عمومی و فراگیر تبدیل کرد. بر همین اساس، به نظرمی رسد نبود یک گفتمان پیشگیری، حلقه مفقوده تمامی فعالیت ها و برنامه های معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم قوه قضاییه در این چند سال اخیر بوده است و برای این که پیشگیری به یک فرهنگ عمومی تبدیل شود و اهمیت آن در بین مدیران و متولیان امر و هم چنین در بین شهروندان عادی که ذی نفعان اصلی برنامه های معاونت بوده، درونی و نهادینه شود، نیازمند تولید یک گفتمان و ادبیات مشترک در حوزه پیشگیری از وقوع جرم هستیم و این گفتمان را می توان به نخ تسبیح تشبیه کرد که می تواند به عنوان حلقه وصل بین تمامی کسانی که در حوزه پیشگیری ذی مدخل و ذی نفع بوده، قلمداد شود.

منابع:

- ۱- باقری ده آبادی، علیرضا، علی اکبر فرهنگی، محمد سلطانی فر و افسانه مظفری (۱۳۹۶) پویایی بخشی به نظریه گفتمان در مسائل اجتماعی ایران از طریق کاربرد ارتباطات آیینی، فصلنامه راهبرد اجتماعی فرهنگی، سال ششم، شماره ۲۲، صص: ۸۳-۱۱۶.
- ۲- قوام، سید عبدالعلی و مشکات اسدی (۱۳۹۴) بررسی تطبیقی جایگاه زن در گفتمان‌های مختلف تاریخ معاصر ایران، فصلنامه مطالعات میان فرهنگی، صص: ۳۲-۹.
- ۳- متقی، ابراهیم و علی روشنایی (۱۳۹۰) نقش دولت در توسعه و تحدید گفتمان‌های مطالبات مدنی معاصر زنان ایران، مجله مطالعات توسعه اجتماعی ایران، سال چهارم/ شماره اول، صص ۲۵-۳۹.
- ۴- مسعودی، جهانگیر (۱۳۸۶) هرمنوتیک و نواندیشی دینی، قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، چاپ اول.
- ۵- یورگنسن، ماریان و لوئیز فیلیپس (۱۳۸۹) نظریه و روش در تحلیل گفتمان. ترجمه هادی جلیلی، تهران: نشر نی.